

INFLUENȚE ȘI ORIGINALITATE ÎN MANUSCRISELE FILOSOFICE ALE LUI SIMION BĂRNUȚIU. REMARCI DESPRE TERMINOLOGIE¹

IONUȚ ISAC*

INFLUENCES AND ORIGINALITY IN THE PHILOSOPHICAL MANUSCRIPTS OF SIMION BĂRNUȚIU. REMARKS ON TERMINOLOGY

ABSTRACT: While teaching philosophy in Blaj (1839–1845) and then in Iași (1855–1864), Simion Bărnăuțiu focused his lectures on ontology (metaphysics), logic, the theory of knowledge, and legal science. All of these subjects bear the obvious influence of I. Kant (1724–1804) and W. T. Krug (1770–1842), the latter of whom was considered an authority on philosophical education throughout Europe. For scholarly purposes, Bărnăuțiu mainly used Krug's *Handbuch der Philosophie und der Philosophischen Literatur*, a very popular book of its kind.

Contrary to popular belief, Bărnăuțiu's philosophical papers are not merely faithful translations of Krug's work, lacking originality. However, the influence of Krug's ideas was more in spirit than in letter: philosophical transcendental synthetism entails political liberalism with an openness to criticism and anti-dogmatism. Thus, Bărnăuțiu found a way to use Krug's ideas to support his own views on social and political issues in Transylvania. In this way, the Romanian professor recognised and emphasised the connections permitted by Krug's philosophy between metaphysics, epistemology, ontology, ethics and pedagogy. He often adapted Krug's original text to support his arguments and provide examples concerning the problems of Transylvanian society at the end of the Middle Ages and the beginning of the modern era. The references to Bărnăuțiu's terminology in the text of the study are accompanied at the end by a glossary of terms used by Bărnăuțiu, compiled by Prof. Eugen S. Cucerzan. These terms appear in the philosophical manuscripts of the illustrious intellectual, being indicative of the effort undertaken by him in order to compile a specialized local vocabulary.

KEYWORDS: Simion Bărnăuțiu; Wilhelm Traugott Krug; philosophical manuscripts; vocabulary; influences.

Studiarea manuscriselor filosofice bărnăuțiene ridică atât problema terminologiei specifice utilizate, cât și pe aceea a surselor de inspirație și a originalității, care alcătuiesc *substanța lor valorică*. Privind lucrurile din unghiul momentului istoric al *începuturilor filosofiei românești moderne*, pentru orice intelectual cu preocupări umaniste era de importanță primordială traducerea tratatelor celebre ale timpului, de largă răspândire europeană, precum și (în măsura posibilităților) comentariul personal, respectiv crearea unei terminologii filosofice autohtone. Din aceste motive considerăm că lucrările lui Simion Bărnăuțiu merită toată atenția comunității academice de astăzi.

* Institutul de Istorie „George Barițiu”, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca

Unul dintre distinșii cercetători și cunoscători ai scrierilor bărnuteiene – profesorul George Em. Marica – scria că:

S. Bărnuteiu e cunoscut în istoria noastră cu deosebire prin discursul pe care l-a rostit în ziua de 2/14 mai 1848 în catedrala de la Blaj. E fără îndoială opera sa capitală, care i-a asigurat un loc de primul rang nu numai în viața politică, ci și în literatura și cultura poporului român, depășind cu mult celelalte scrieri ale lui.²

În discursul respectiv, intelectualul ardelean a lansat câteva afirmații rămase celebre prin adevărul și justetea lor, dintre care amintim doar două, ambele cu caracter normativ:

- libertatea nu poate fi decât națională, iar libertatea fără naționalitate nu se poate concepe/înțelege la niciun popor;
- libertatea oricărui popor este bunul lui cel mai înalt, așa cum naționalitatea este libertatea lui de ultimă instanță.

Trebuie observat însă că, paradoxal, în paralel cu prețuirea excepțională acordată lui Bărnuteiu pentru magistralul discurs din catedrala Blajului, s-a creat prin aceasta un obstacol sau un „ecran” redutabil în calea receptării operei sale de ansamblu; dovadă că în timpul vieții lui nu au fost publicate (sub semnătură proprie) decât câteva articole. Altfel spus, prin „ancorarea” personalității gânditorului din Bocșa Sălajului în acel discurs excepțional, i s-a făcut atât un serviciu, cât și un deserviciu: pe de o parte, el a rămas în conștiința posterității ca autorul acelei excepționale opere rostite, unică în felul ei; pe de altă parte, odată cu această atribuire s-a făcut abstracție de întreaga operă care i-a urmat. Cu infime excepții, manuscrisele sale aveau să rămână necunoscute specialiștilor și publicului larg pentru mai bine de un secol și jumătate.

La o analiză atentă, aceste manuscrise filosofice se relevă a fi tot atâtea docte și semnificative abordări ale unor numeroase probleme istorice și culturale, de importanță și valoare perenă. Ele dezvăluie o minte mereu alertă în identificarea referințelor istorice la capitolele sistematice, dar și invers, în sesizarea elementelor de sistem pe parcursul succesiunii teoriilor. Peste tot și întotdeauna, în cuprinsul lor, istoriografia și istoriologia filosofică se află în strânsă conexiune cu filosofia sistematică, iar aceasta din urmă cu filosofia socială, cu viziunea sociologică și politică în perspectivă europeană și universală. Astfel, atât ideal-normativ, cât și conceptual-descriptiv, *rațiunea* este văzută drept expresia *libertății* (și reciproc), iar filosofia este chemată a contribui esențial la emanciparea omului, la transformarea radicală a condiției sale, atât de *ființă cugetătoare* cât și de *ființă activă*. Cercetarea manuscriselor sale inedite – inclusiv din unghiul terminologiei – relevă reflecții interesante, expuse și în cursurile publicate postum (*Pedagogia* și *Psihologia empirică*), de exemplu: „poterea cea mai nobile a omului e *rațiunea* și facultatea de a-și determina *voința cu libertate*, ceea ce e strâns unit cu *rațiunea*”. Astfel, studiosul istoriei filosofiei trebuie să ajungă la înțelegerea determinațiilor esențiale ale ființei umane, prin analiza evoluției spațio-temporale a infinitelor fațete ale spiritului omenesc.

În acest sens, analiza manuscrisului românesc nr. 5439 (*Istoria filosofiei*)³ ne face să constatăm că Simion Bărnuteiu rămâne un reper important al receptării filosofiei

grecești antice în istoria gândirii românești. Maniera în care Bărnuțiu interpretează mersul gândirii Antichității (cu deosebire al celei greco-romane) reflectă presuposițiile sale de istoriologie a filosofiei, concepția sa generală metodologică și metafilosofică. Manuscrisul amintit abundă în amănunte despre o mulțime de gânditori (unii importanți, alții secundari); întotdeauna, însă, abordarea este, pe cât posibil, dusă până la capăt, Bărnuțiu realizând, după cum s-a și remarcat, cea mai completă expunere de până atunci a filosofiei antice și medievale (firul cronologic al expunerii sale se oprește la Albertus Magnus).

Acest curs de *Istoria filosofiei* se deschide cu considerații de inspirație kantiană și krugiană referitoare la *conceptul, materia, forma, metodologia și periodizarea* istoriei filosofiei. Cât privește cercetarea istoriei filosofiei, se inventariază, sub influență kantiană, metodele *dogmatică, sceptică și critică*, cu opțiunea pentru cea din urmă, care va fi întrebuintată pe tot parcursul lucrării. Concluzia preliminară la care va ajunge Bărnuțiu coincide cu aceea validată de exegeza ulterioară a istoriei filosofiei universale: începuturile propriu-zise ale filosofiei europene se află la greci, la momentul primelor căutări ale unui *principiu rațional* în multitudinea manifestărilor realului.

Cu toate că a fost influențat atât de Kant (prin *Critica rațiunii pure*), cât și de Krug (cu *Istoria filosofiei Antichității, mai ales a grecilor și romanilor*), gânditorul român adoptă numeroase soluții personale în lucrările sale filosofice, a căror „[...] idee călăuzitoare este tocmai legătura existentă între filosofie și societate, iar aceasta reprezintă o deosebire față de *Istoria filosofiei* a lui Krug, fapt în care constă originalitatea lui Bărnuțiu”, așa cum afirmă M.-T. Racovițan.⁴ Datorită specificului istoriei germane, relația *filosofie–limbă* și *filosofie–societate* nu a preocupat semnificativ marile spirite ale clasicismului din țara respectivă. Ea devine însă în viziunea lui Bărnuțiu un element de importanță capitală, în virtutea modului său de înțelegere a ideilor de neam, limbă și libertate națională. Astfel, legătura dintre filosofie și societate apare ca fiind însăși condiția existenței istoriei filosofiei: filosofia devine posibilă mai întâi ca *istorie a filosofării*, adică a activității omului de autodezvoltare interioară, prin care se practică „facerea” filosofiei în mod spontan, prin viu grai. Aici se inserează și o problemă aparent secundară, însă foarte importantă pentru întreaga tematică în discuție, aflată în centrul conștiinței culturale a generației pașoptiste. Este chestiunea învățământului filosofic în limba română, ca aspect specific al istoriei moderne a Transilvaniei. Astfel,

Ceea ce aduce Bărnuțiu în plus față de Krug, datorită condițiilor locale și mai ales epocii în care activează – pe linia unui alt gânditor german de foarte mare răsunet, Herder – e accentul pe care-l pune pe importanța limbii naționale, pe dreptul la ea, socotită ca unul din bunurile spirituale, de bază. Limba, zice el, e averea cea mai scumpă a omului nescricat și a poporului necorupt. Omenirea nu poate corespunde rostului său fără cultură, iar aceasta e întemeiată pe limbă. E leitmotivul pe care-l vom întâlni și în discursul de la Blaj.⁵

Dar, fiindcă nu orice idee sau „părere” filosofică emisă spontan este și una viabilă (se știe că de-a lungul timpului s-au emis și opinii eronate ori chiar enormități), *istoria filosofiei* – ca demers superior celui de alcătuire a unei simple colecții de opinii și convingeri – se constituie prin raportarea la *idealul raționalist* pe care Bărnuțiu îl are în

vedere atunci când spune că „în istoria filosofiei pot avea loc numai acele păreri care-l merită pentru *originalitatea, complexul intern* și influența lor pre care au avut-o asupra filosofării contemporanilor și a posterității”⁶. Or, filosofia nu este o construcție arbitrară a spiritului uman, fiindcă ea tinde spre adevăr; chiar mai mult, este obligată să o facă, prin eforturile creatorilor ei, în măsura în care aceștia își asumă o asemenea normă deontologică a gândirii. Corespunzător, istoricul filosofiei va selecta din totalitatea registrului ideatic al gânditorilor filosofiei universale doar acele nuclee teoretice care se disting prin attributele *exemplarității*, ale *modelului* apt să îndrume gândirea spre adevăr.

Autorul *Istoriei filosofiei* reia distincția aristotelică și kantiană dintre *materia* (suma cunoștințelor) și *forma* istoriei filosofiei (spiritul sintezei acestora), urmând schema tradițională: *definiție, însemnătate, concept, scop – punct de plecare – metode – diviziune – izvoare*, întâlnită în majoritatea lucrărilor de specialitate din Germania secolelor XVIII-XIX. Bărnăuțiu s-a servit de două modele de istoriologie filosofică: acela al lui Diogenes Laërtios, din lucrarea *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, respectiv de cel german modern.

În consens cu direcția de interpretare consacrată până astăzi, Bărnăuțiu consideră începutul filosofiei odată cu Thales – veritabilul moment al trecerii de la *mythos* la *logos*: „Așadară începutul istoriei filosofiei proprie se află la *greci*, și anume în acea epocă când au început ei a căuta principiile adevărului în rațiune, fără dependență de la poezie s[au] politică s[au] păreri religioase. Aceasta s-au întâmplat începând de la *Talet*”⁷. Alte popoare antice (asiatice, orientale) nu au ajuns la acest nivel, din cauza dominației persistente a reprezentărilor mitico-magice și religioase în mentalul individual și colectiv, promovate de regimurile politice despotice, tiranice, care nu favorizau gândirea liberă. Remarcăm la Bărnăuțiu cunoașterea impecabilă a faptului istoric și a textului original, utilizând *metoda comparativă* (deosebit de utilă în cadrul analizei școlilor filosofice din Antichitatea clasică greacă).

Preocupat să creeze un limbaj filosofic românesc într-o etapă istorică de pionierat, fiind influențat de *sintetismul* krugian ca soluție la extremele *realism-idealism*, Bărnăuțiu reliefează în cursul său caracterul *istoric* și *rațional* al istoriei filosofiei printr-o pledoarie autentică din punct de vedere *metodologic, gnoseologic, etic* și *pedagogic*. Ne întrebăm, totuși, cum s-ar putea explica înclinația lui Bărnăuțiu – care a urmat îndelungate studii eclesiastice – pentru raționalismul Antichității clasice grecești, pre-creștine, „etnice”, cum o numește el (adică păgâne), pe care tinde să o privilegieze în discursul său istorico-filosofic? Pot fi invocate multiple motive ale acestei opțiuni: marea influență a raționalismului (Wolff, Baumeister), dar și a celebrei triade a filosofiei clasice germane: Kant – Fichte – Hegel (aceștia fiind cu toții mari admiratori ai grecilor), studiile făcute de Bărnăuțiu în străinătate (de pildă, doctoratul în drept obținut la Pavia), precum și aderența sa la curentul francmasonic. Dar aria problemei nu poate fi redusă la influențele exterioare, fiindcă atunci s-ar neglija tocmai esențialul: conținutul personalității activ-reflexive a învățatului ardelean. Aici trebuie căutat mai degrabă sâmburele înclinației sale spre raționalismul cu rădăcini laice, care oferea temeiul necesar anti-dogmatismului, cultivării limbii naționale și a emancipării sociale, atât la nivel politic, cât și cultural.

Spiritul raționalist-antiteologic bărnățian s-a manifestat, mai întâi, ca expresie a nemulțumirii și dezamăgirii produse de Blajul ecleziastic al vremii, unde studiosul din Bocșa Sălajului și-a desfășurat activitatea didactică în calitate de profesor de filosofie. Marile sale ambiții pe acest teren erau exprimate prin sintagma unei duble „eliberări” a filosofiei: pe de o parte, *de limba latină*, prin începerea predării acestei discipline în limba română; pe de altă parte, *de teologie*, inaugurând o viziune laică, desprinsă de autoritatea religioasă. Pe plan teoretico-filosofic, aceasta semnifică promovarea *raționalismului laic* (nesupus tutelei bisericești), aflat în strânse relații cu *știința, dezvoltarea și progresul* – însemnele veacului al XIX-lea în lumea civilizată. După cum arăta Bărnuțiu și în scrierile sale, așa-numitul „spirit călugăresc” reprezenta la momentul respectiv cel mai mare pericol pentru aceste deziderate, întrucât nu le permitea libera manifestare, întârziind astfel momentul depășirii epocii medievale. Aflat sub influența opusurilor krugiene, care veneau în întâmpinarea stării de spirit și a așteptărilor unei întregi generații de intelectuali transilvăneni, Bărnuțiu avea în vedere separarea filosofiei de teologie, anacronică față de viața intelectuală modernă.

Convingerile de ordin cultural-filosofic, juridic, sociologic și politic exprimate de Bărnuțiu prin presupuziția axiologică a superiorității gândirii Antichității clasice grecești, din perspectiva *rațiunii* și *raționalismului* (care își găsește apogeul în paradigma platonico-aristotelică), ne permit și o aproximativă situare a sa în ansamblul gânditorilor români de la mijlocul secolului al XIX-lea. Se consideră că textul manuscrisului *Istoria filosofiei* infirmă punctele de vedere ale lui G. Bogdan-Duică și T. Maiorescu, conform cărora, cu excepția lucrării *Dreptul public al românilor*, Bărnuțiu nu ar fi realizat nimic original față de sursele exegetice anterioare. Dimpotrivă, filosoful blăjean depășește atât cronologic, cât și metodologic lucrarea lui Krug din 1815, *Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Griechen und Römern* [Istoria filosofiei Antichității, mai ales a grecilor și romanilor]. Chiar dacă nu a creat un sistem filosofic original (fapt pentru care nu erau întrunite condițiile sociale necesare și favorabile), gânditorul român are numeroase contribuții originale în aplicarea ideilor lui Kant și Krug la cugetarea românească din timpul său. Judecata foarte aspră și formală a lui Maiorescu, vizând excesele latinizante (reale) ale școlii ardelenice de gândire umanistă, nu poate atinge fondul contribuțiilor științifico-filosofice ale lui Bărnuțiu și congenerilor săi. Chiar fără un sistem filosofic original, savantul ardelean gândește, totuși, sistematic.

Argumentele sistematice detaliate ale opțiunilor sale istorico-filosofice sunt de găsit în alte lucrări ale lui Bărnuțiu, cum ar fi, de pildă, cursul de *Metafizică*. Acolo, critica conceptului ființei supreme (a lui Dumnezeu) este detaliată prin prisma celor 5 argumente principale apărute și reluate în istoria filosofiei, în special în perioada medievală:

- *argumentul ontologic*, care deduce existența divinității din conceptul de „ființă perfectă”;

- *argumentul cosmologic*, ce afirmă o rațiune completă și suficientă a existențelor contingente (divinitatea);

- *argumentul teleologic*, prin care existența lui Dumnezeu este dedusă din finalitatea naturii;

- *argumentul istoric* – rod al consensului popoarelor și al „sortii” genului uman;
- *argumentul supranatural*, bazat pe ideea revelației unei ființe supreme.

Bănuțiu nu merge însă, radical, până la capătul consecințelor acestei critici – și anume respingerea tezei existenței divinității –, întrucât, afirmă el (corect din punct de vedere logic), falsitatea argumentelor demonstrative nu implică falsitatea tezei de demonstrat, însă prelungește această critică logico-filosofică pe terenul creștinismului ca doctrină religioasă, ca și pe acela al instituțiilor religioase.⁸ El dă dovezi elocvente de erudiție deosebit de amplă, cunoaște toate sursele bibliografice moderne majore ale istoriei filosofiei antice și medievale (Bayle, Schleiermacher, Ast, Krug, Bekker, Didot ș.a.), chiar și pe comentatorii secundari.

Aceeași ambianță intelectuală străbate și manuscrisele bănuțiene dedicate filosofiei sistematice, aflate la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române.⁹ Considerăm că analiza lor comparată obligă exegetul să adopte un punct de vedere ponderat, exprimabil prin sintagma „nici pură creație, dar nici simplă traducere”. Mai specific și concret, sistematica lui Bănuțiu merge pe o linie de mijloc, rezumată de afirmația următoare:

Identificarea manuscriselor bănuțiene de filosofie de către Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe a fost de natură să precizeze folosirea de Bănuțiu a lucrării lui Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, compendiu care constituie forma rezumată a lucrărilor *Fundamentalphilosophie*, *System der theoretischen Philosophie* și *System der praktischen Philosophie*. Sistemul de gândire cuprins în acest manual este *sintetismul transcendent*, un sistem filosofic criticist care pleacă de la filosofia lui Immanuel Kant și încearcă, în spirit eclectic, să realizeze o sinteză nouă și originală cu elemente din Schelling, Fichte și Jacobi.¹⁰

Din punct de vedere filosofic, Krug a adoptat *metoda psihologică*, încercând explicarea Eului prin examinarea naturii reflecțiilor acestuia asupra faptelor de conștiință. Noi cunoaștem realitatea existenței numai prin felul în care se reflectă ea în conștiință, iar conștiința, doar prin raportarea ei la realitate. Atât cele două entități, cât și relația dintre ele ne sunt cunoscibile în mod imediat. Prin acest *sintetism transcendent*, Krug a propus reconcilierea realismului și idealismului clasic, suprimând dificultățile tradiționale ale relației reflecției transcendente cu „lucrurile în sine”.

Pe planul social-politic general, lucrările lui Krug au reprezentat expresia de avangardă a *liberalismului* în Europa centrală și răsăriteană, un instrument al rezistenței față de restaurația catolică în spațiul germanofon. Astfel,

Opera lui [Krug – n. n., I. I.] este de mare circulație în centrul și estul european, stimulând liberalismul timpuriu în această zonă a culturii europene. Cărțile urmașului lui Kant la catedră stau în legătură nemijlocită cu orientările ideologice din perioada prerevoluționară dominată de romantism și restaurație. [...] Însemnătatea lui Krug în mediul nostru cultural câștigă valori noi dacă ne gândim că filosofia lui se îndrepta și împotriva restaurației catolice în Germania sau țările austriece. Apropierea de filosoful german în mediul cultural al Blajului catolic a semnat și ostilitatea împotriva spiritului reacționar din interiorul bisericii¹¹. Pe de altă parte, lucrările lui Krug „[...] au fost importante și pentru că au introdus un nou val al filosofiei europene la noi și au realizat prin *Știința dreptului* educația generației prerevoluționare românești înarmându-o cu conceptele moderne în materie de stat și drept.¹²

Din acest motiv, afinitatea gânditorului, profesorului și revoluționarului Bărnuțiu față de Krug nu poate fi despărțită de aceea pentru școala romantică germană de istorie a dreptului, reprezentată de Karl von Savigny și Eichhorn. Aceștia au teoretizat *cultul comunității naționale, sentimentul patriotic, istoria idealizată și tradiția*, cu un accent puternic și o semnificație aparte asupra *studiului istoriei naționale*. „Așa se explică faptul că la 1848 și îndeosebi în *Discurs* Bărnuțiu a interogat, așa cum recomanda Savigny, istoria propriei națiuni, cu drepturile ei istorice, puternic individualizate de spiritul național. [...] Opțiunea lui Simion Bărnuțiu pentru Kant-Krug, Rotteck și Savigny semnifică adeziunea lui la orientările progresiste și liberale ale vremii.”¹³

Dincolo însă de economia internă a discursului filosofic, intervine și *o necesitate pedagogică*. Sistemul metafizicii transcendente kantiene, extrem de elevat, dificil și complex în sine (nu în ultimul rând, din punct de vedere lexical), trebuia explicat pe un înțeles mai larg, altfel spus, îmbrăcat într-un „veșmânt popular” – ceea ce constituie meritul istoric al lui Krug:

Căci în sistemul acestuia baza o constituie neîndoiește filosofia lui Kant, preluând de la el tezele fundamentale: atât *criticismul*, adică *poziția sa antidogmatică și antiteologică*, cât și *primatul moralității* [subl. n., I. I.]. Însă Krug recepționează și elemente din Fichte, ceea ce dă considerațiilor sale un caracter mai activ, mai dinamic. E unul dintre factorii care explică influența sa. E apoi [...] un Kant mai accesibil, adică mai puțin abstract și mai didactic. În sfârșit, prin eclectismul său [...] cugetarea sa are un caracter mai realist, mai practic.¹⁴

Împreună cu *atitudinea critică și antidogmatică, nucleul etic* al filosofiei lui Krug, le-a reținut atenția și i-a impresionat pe Bărnuțiu și congenerii săi, dat fiind că problema emancipării sociale și naționale a românilor avea și o certă dimensiune morală.¹⁵

Ideea moralității, care întemeiază demersul bărnuțian, este și ea de sorginte kantiană, cu ecou amplu în mentalul intelectual transilvănean, unde a dobândit conotații specifice. Corespunzător acesteia, omul politic moral este singurul capabil să realizeze sinteza celor două realități (empirică și transcendentală), fiindcă doar el poate înțelege morala ca practică în sens obiectiv, adică una în care scopul este subordonat principiilor, nu invers. Or, scopul acțiunii politice este stabilit de rațiunea pură (practică) a datoriei – situată în sfera suprasensibilă –, care legiferează moral (și formal) libertatea indivizilor și a colectivităților. Această înțelegere a relației dintre politică și moralitate – ambele puse în slujba națiunii – constituie o trăsătură marcantă și durabilă a mișcării politice din Transilvania din a doua parte a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, fiind eradicată în contextul politic postbelic, ulterior încheierii celui de Al Doilea Război Mondial și al dominației ideologice comuniste sovietice.

Trăsăturile determinante ale transcendentalismului kantian preluat pe filiera krugiană se răsfrângeau specific în Transilvania asupra unei întregi generații de gânditori, preocupați în primul rând nu atât de teoria filosofică abstractă, privită în sine, ci de *imperativele moral-practice și politice* ale societății timpului lor. După cum îi caracteriza K. Hitchins pe gânditorii pașoptiști,

Ei nu au creat opere de mare originalitate, nici nu au căutat să devină specialiști, decât cu rare excepții, în vreun domeniu anume de creație. Mai degrabă erau preocupați de răspândirea

ideilor generale și a cunoștințelor folosite. Acestea erau, după părerea lor, sarcini mai potrivite nevoilor societății românești decât elaborarea de tratate abstracte de filosofie sau de lucrări savante de istorie. [...] Insuficiența discursului filosofic abstract poate fi explicată în parte prin sarcinile în esență practice pe care le dădeau ideilor; *reformă socială și trezirea națiunii române la sentimentul propriei sale demnități și a misiunii sale istorice* [subl. n., I. I.]. Ea mai poate fi explicată și prin absența unei tradiții filosofice autohtone.¹⁶

Cum vedea, însă, profesorul blăjean (mai apoi ieșean) sensul, misiunea și finalitatea filosofiei? Prin prisma particularităților social-istorice și politice locale, acestea erau, înainte de toate, obiective de ordin *practic*:

Bărnuțiu, asemeni lui Pumnul și altor membri ai generației sale, vedea în filosofie un instrument care, folosit adecvat, poate să aducă îmbunătățiri societății. Sarcinile filosofiei erau, în consecință, cultivarea rațiunii și investigarea naturii umane pentru a dezvălui omului ce este și ce ar trebui să devină o ființă rațională, liberă, înzestrată cu drepturi inalienabile. În acest sens Bărnuțiu susținea că filosofia prin însăși natura sa trebuia să se ocupe de aspirațiile omului contemporan și ar trebui, așadar, să aibă o libertate nelimitată pentru a examina toate aspectele individuale și sociale.¹⁷

Impactul acestei dimensiuni practice a gândirii se poate constata pe tot parcursul manuscrisului nr. 38, în care Bărnuțiu reliefează cu exemple proprii și considerații de ordin personal (a se vedea *Însemnările sale*, prezente la aproape fiecare paragraf), legătura ideatică dintre *metafizic*, *logico-epistemologic* și *ontologic*, cu finalități *etice* și *pedagogice*. Fiecare dintre aceste concepte este detaliat și analizat, atât în parte, cât și în conexiune cu celelalte. Metafizica krugiană i s-a părut, lui Bărnuțiu, probabil mai puțin abstract-speculativă decât cea kantiană, fapt pentru care s-a simțit îndemnat să caute mereu exemple cât mai concrete (adaptate realităților istorico-sociale ale Transilvaniei), care conferă o coloratură particulară *sintetismului transcendental* krugian.

Prin conceperea filosofiei ca „știința despre legile cele de început a toată lucrarea minții omenești, care o poate ști omul din cunoștință (§. 104)¹⁸, obiectul de studiu al intelectului apare ca fiind unul deosebit de pretențios și extrem de dificil, datorită chiar simplității sale aparente – „a cerca aceea ce este dintru început în mintea omenească”. Ce poate fi mai simplu pentru om decât să știe ce conține mintea sau rațiunea proprie? Acest act de gândire nu este, însă, decât începutul îndelungatului exercițiu transcendent, care va culmina cu descoperirea „teritoriului intelectului pur”, respectiv a Eului, în și prin propria sa activitate. Pentru succesul unui atare exercițiu, activitatea de cunoaștere trebuie să fie organizată în mod necesar de *știința logicii*, care se cere studiată cu maximă rigoare. Datorită faptului că intelectul, spiritul omenesc în genere, se formează numai prin *activitate*, iar gândirea conformă legilor și regulilor logicii este prin excelență *activitatea* care îl face pe om să fie nu numai ceea ce este, ci și ceea ce trebuie să devină, în manuscrisul bărnățian *logica* se întâlnește și se întrepătrunde cu *etica*, *axiologia* și *pedagogia*. Iată un exemplu: „[...] notele acestea: învățat-neînvățat, nu se pot lega în noțiunea omului, pentru că sunt contrare, iar notele acestea: *învățat, frumos* și *de omenie* se pot lega în cuprinderea omului, pentru că sunt unite” (§. 119)¹⁹.

Logica servește drept *organon al cunoașterii* nu numai atunci când elementele acesteia sunt suficient de numeroase și ghidează prompt intelectul spre obiectul său

(cazul raționamentelor categorice), dar mai ales atunci când ele lipsesc, sunt insuficiente, determinând raționamentul ipotetic sau prin analogie. „Cauza cea îndestulată” (adică *rațiunea suficientă*) a gândurilor și faptelor omenești, „cuvintele îndestulate” care sprijină adevărul nu se regăsesc întotdeauna în realitatea practică a cunoașterii, omul fiind nevoit a se mulțumi și cu acele „cuvinte neîndestulate”. În termeni contemporani, este vorba despre deficitul informațional cu care ne confruntăm adesea în viața de zi cu zi, noi fiind totuși obligați să raționăm corect și să luăm decizii, chiar pe baza unor informații fragmentare. Acest considerent pare a-l îndemna pe Bărnuțiu să sugereze (cu posibilitățile conceptuale de atunci) un posibil „principiu al rațiunii insuficiente”, caracteristic „adevărului asemenea”, cum spune el, sau *verosimilitudinii* – în limbajul de astăzi. Atunci, locul raționamentului apodictic îl ia raționamentul probabil.

Exemplele alese de Bărnuțiu pentru ilustrarea principalelor probleme ale logicii tradiționale se situează adesea pe planul moralității, al judecăților morale și al reflecțiilor pedagogice – desigur, adaptate și adecvate la nivelul și la modul receptării din timpul său. Discutând exemplul definirii noțiunii de *virtute*, ale cărei note sunt mai dificil de enumerat (evident, cele esențiale, întrucât listarea totalității notelor unei noțiuni devine, la un moment dat, o sarcină imposibilă), el arată că nici măcar generațiile succesive de filosofi, din Antichitate până în epoca modernă, nu au reușit să producă o definiție unanim acceptată a virtuții:

Pe timpul lui Socrate încă nu o știa declara [defini – n. n., I. I.]. El s-a străduit a învăța ce e virtutea, însă deplin nece el nu o a declarat, nece Plato, nece Aristotele, încă nece Leibniz, nece Wolff. Cea mai deplinită dintre toate se află în filosofia lui Kant, însă și aceasta încă nu tuturor le place” (f. 53).²⁰

Dar iată cum, în *Însemnarea* de la f. 53v, Bărnuțiu construiește definiția virtuții prin gen proxim și diferență specifică. Astfel, „virtutea e unirea purtării cu legea cuvântului purceasă din reverinția către legea cuvântului”. În termeni actuali: *virtutea reprezintă sinteza dintre comportament și legea rațiunii, izvorâtă din respectul față de cea din urmă*. Kant apreciază maximal virtutea și sfințenia ca valori morale supreme. Definiția acestui concept în manuscrisul amintit (mai exact, propoziția sa) va fi una *analitică*, fiindcă astfel imboldul interior coincide în mod necesar cu comandamentele rațiunii; altfel spus, comportamentul irațional este inconceptibil (adică de la sine subînțeles ca exclus). Or, cum acționează omul virtuos? Adoptând „[...] purtarea aceea prin care [...] din reverinție către porunca cuvântului nu vatămă drepturile altora, celor lipsiți le face bine, greșiților săi iartă mărinimos, demnitatea altora o cunoaște și o prețuiește, pentru deregatorie viața încă și-o jertfește [...]”. Definiția omului virtuos reprezintă o culme etică a acestui manuscris complex, plin de reflecții surprinzătoare.²¹

„Rătăcirile înțelesului” (§. 215 și următoarele) sunt identificate de Bărnuțiu cu surse de ordin *afectiv* și *practic-moral*. „Boala cea adevărată a înțelesului” derivă din faptul că „Cel ce nu iubește vertutea nu iubește nece adevărul și cel ce și-a pierdut simțirea pentru dreptate, nu are nece simțire pentru drept, înaintea aceluia toate legăturile dreptului și contrasele, fie cât de bine întemeiate sunt numai tândale și joc” (f. 59).²² Nici contextul (mediul social al cugetării) nu poate fi neglijat, mai ales pentru educația

și formarea celor tineri: „Lasă, nu deprinde, nu cultiva puterile tânărului cele cunoscătoare, bagă-i sufletul sub despotismul credinței oarbe și-l leagă bine cu lanțurile ei cele înfricoșate, pe lângă aceasta strică-i inima lucrând cu el ca cu o vită și dându-i exemplu rău, atunci nefericitul acela în toată viața va fi pradă nebuniei și a rătăcirii” (§. 216).²³ Așadar, erorile de raționament nu au numai cauze și consecințe pur logice (abateri de la regulile formale), ci și extra-logice, poate chiar mai păgubitoare decât primele. Discuția despre aceste „rătăcirii” revine în §. 223 la ideea – de certă influență herderiană – a importanței folosirii limbii materne în științe și filosofie, educație și cultură. Bărnuțiu scrie astfel: „Și mai ales filosofia, de când în Țara Nemțescă și în celelalte țări cultivate ale Europei a început, cu gura și cu scrisoarea, a se propune și a se lucra [...] în limbile maicelor vii, a și făcut într-o sută de ani mai mare spor și mai tare a luminat capetele, decât înainte într-o mie de ani” (f. 61v).²⁴

Întrucât filosofia teoretică a lui Kant a realizat a sa „revoluție copernicană” mai ales pe planul epistemologic, dorim să prezentăm aici și câteva dintre considerațiile fundamentale ale manuscriselor filosofice bărnuteiene privind teoria cunoașterii, cu referințe și analize conceptuale explicite. În afara traducerii și reproducerii fidele a unor propoziții din *Critica rațiunii pure*, *Prolegomene* ori din *Manualul de filosofie și literatură filosofică* al lui Krug, Bărnuțiu avansează comentarii personale. Autorul român, cu toate că era familiarizat cu punctele de vedere critice avansate de autori precum Marton, Beck, Werner, Likavetz ș.a. despre probleme controversate ale marilor lucrări kantiene, se străduiește permanent să-și formuleze puncte de vedere proprii, ilustrate prin exemple și contraexemple.

Din punct de vedere epistemologic, Bărnuțiu aduce problematica teoriei cunoașterii pe temeiurile criticismului kantian, cu nuanțele și corecțiile făcute ulterior atât din partea genialilor filosofi creatori de sisteme speculative care i-au urmat lui Kant (Fichte, Schelling, Hegel), cât și de către numeroșii săi comentatori și interpreți – în primul rând, Krug. Așa cum s-a afirmat,

Modelul principalelor cursuri de filosofie ale lui Simion Bărnuțiu [...] îl constituie lucrările de filosofie ale lui W. T. Krug, adept și popularizator al filosofiei kantiene. În consecință, determinările principale ale kantianismului se vor regăsi în cursurile lui S. Bărnuțiu. În special este vorba despre principiul kantian al cercetării posibilității rațiunii de a se cunoaște și a se autocunoaște [...]. S. Bărnuțiu apreciază, și nu o singură dată, filosofia lui Kant ca un început de perioadă nouă în istoria gândirii umane.²⁵

El își deschide expozeul epistemologic cu distincția *a priori* – *a posteriori*, subliniind specificul cunoașterii transcendente de a se ocupa nu de obiecte, ci de modul nostru de cunoaștere a obiectelor, întrucât acesta este posibil *a priori*.

Gânditorul român introduce însă, în considerațiile sale epistemologice, o inovație teoretică aparte care, alături de Krug, îl desparte de litera sistematicii kantiene, și anume prin situarea pe primul loc a categoriei de „aievime” (= *realitate*), pe baza căreia operează distincția dintre *subiectul* și *obiectul* cunoașterii: „Așadară aievimea (*realitas*) e noțiunea cea fundamentască a metafizicei [...] și predicământul și categoria cea dintâi a obiectelor cunoștinței [...]”²⁶, în timp ce, la Kant, *realitatea* face parte din

grupa a doua a tabelului transcendental al conceptelor intelectului. Problema apare în momentul când trebuie explicat ce anume este realitatea sau, altfel spus, ce înseamnă să afirmi despre un obiect că este „real”?

În concepția lui Bărnuțiu, metafizica trebuie să se ocupe de cercetarea lucrurilor care există în mod real, lăsând deoparte *entitățile ficționale* (în sensul larg al termenului):

Prin puterea princeputului pomenit, cuvântul [rațiunea – n. n., I. I.] ține în ascultare pe fantezia aceea, care la asieni, la greci și romani și la alte popoare umplea cerul de Dzei mincinoși, de tot felul de demoni, de eoni, de genii cu aripi, cari zboară nevăzută pe deasupra cetăților și le apără ca să steie în veac [...] (§. 254).²⁷

Aceasta, cu atât mai mult cu cât raționalismul și idealismul pre-kantian se complăcuseră în construirea de sisteme ontologice ale „ființei absolute” sau „entității absolute”, fără preocuparea argumentării pe plan epistemologic a posibilității cunoașterii acestora. Prin felul în care el concepe rolul crescând în timp – cantitativ, dar mai cu seamă calitativ – al activității intelectual-rationale („lucrarea”) față de materia („pătîmirea”) furnizată de intuiția sensibilă, Bărnuțiu dă curs înțelegerii rolului activ al conștiinței cunoscătoare, capabilă să formuleze criterii utile distincției dintre cunoașterea obiectelor reale și alcătuirea plăsmuirilor ficționale (a se vedea la §. 264, ideea că spațiul și timpul nu sunt născociri ale fanteziei, asemenea aberațiilor perceptive ale bolnavilor mintal sau reprezentărilor antropomorfe ale divinității în mentalul colectiv popular).

Discutând statutul conceptelor de *spațiu* și *timp*, Bărnuțiu precizează însușirile obiectelor prezente în spațio-temporalitatea perceptibilă. El nu scapă din vedere faptul că teoria kantiană a spațiului și timpului (faimoasa „estetică transcendentală”) contravine bunului simț, care tinde să le conceapă pe acestea ca determinări ale „lucrului în sine”, cu toate că, într-o asemenea situație, intuițiile *a priori* n-ar mai putea să aibă loc! Notele originare ale existenței obiectelor, la care se referă Bărnuțiu, pe urmele lui Krug, sunt *spațialitatea*, *temporalitatea* și *spațio-temporalitatea*. Ideea raportării lor reciproce prin schema teză-antiteză-sinteză (îl va fi avut Bărnuțiu aici în vedere pe Hegel?) lasă loc interpretărilor, întrucât termenii relației nu dispar, ci coexistă în sinteză.

Finalul ultimului paragraf al manuscrisului de filosofie generală, dedicat categoriilor sensibilității, în care gânditorul român precizează însușirile obiectelor în spațio-temporalitatea perceptibilă, este semnificativ și din punctul de vedere al consecințelor metafizice. Criticând raționalismul lui Leibniz și Wolff pentru privilegiul acordat activității intelectului și rațiunii, respectiv discreditul lor față de reprezentările sensibile, Bărnuțiu se exprimă în spirit criticist, arătând că orice categorie se raportează la intuiția sensibilă, nu la „lucrul în sine”. Dacă în teoria cunoașterii se exclude aportul experienței, problema („încălcirea”) apare mai degrabă de la intelect, care va construi eșafodaje conceptuale himerice, rupte de realitate; sau invers, în cazul absolutizării datelor senzoriale la nivel empiric, în dauna rațiunii, acestea vor rămâne pentru totdeauna incapabile să dea seama de necesitatea și universalitatea legilor naturii. De unde concluzia în favoarea unei „teorii drepte a puterii cunoscătoare”, în scopul evitării extremelor gnoseologice, după cum rezultă din pasajul următor:

[...] în școala lui Leibniz și Wolff, cuprinderile [judecățile raționale – n. n., I. I.] se socotesc întotdeauna ca întipuri lunate (*perspiqueae*) [reprezentări clare – n. n., I. I.], iar intuiția-

nile [intuițiile – n. n., I. I.] și simțiciunile [percepțiile – n. n., I. I.] ca neluminate și încălcite. Însă [acești gânditori – n. n., I. I.] greșesc, pentru că acestea încă pot fi destul de chiare, numai lucrurile să facă întipuire [percepere] destul de viuă în simțire, apoi încălcirea vine de la înțeles, nu de la simțire. Iară alții, chiar din contră, hulesc înțelesul și zic cum că trebuie să ne lepădăm de înțeles, de voim a ajunge la întipuirea adevărului. Acesta e altul extrem, care numai prin o teorie dreaptă a puterii cunoscătoare se poate înconjura.²⁸

Pe urmele întregii filosofii post-kantiene, în primul rând ale lui Krug, Bănuțiu supune din nou discuției celebrul tabel transcendent al categoriilor (al conceptelor pure ale intelectului) înfățișat de Kant în *Critica rațiunii pure* și *Prolegomene*. Textul manuscrisului 38 dovedește că influența kantiană asupra lui Bănuțiu nu dispăre, ci se intensifică atunci când el trece la discutarea analitică a problemelor nemuririi sufletului (§. 317), pneumatologiei (§. 318) și dimensiunilor lumii (§. 320). Gânditorul român invocă *postulatul rațiunii practice* al lui Kant, reiterând concluziile gânditorului de la Königsberg: nemurirea sufletului nu se poate demonstra pe cale logic-rațională (nu poate fi *știință*), ci rămâne obiect al *credinței*.

Listarea conținutului tabelii categoriilor kantiene îi oferă lui Bănuțiu ocazia unor delimitări critice (cu deosebire, prin evidențierea primatului categoriei de *realitate*), pregătind propunerea unui tabel propriu (f. 79v–80). Pentru comparație, oferim mai jos tabelele categoriilor lui Kant și Bănuțiu (coincidentă cu aceea a lui Krug), cu terminologia actualizată:

KANT	BĂRNUȚIU (KRUG)
	1. <i>Realitatea</i> („cea dintâi”)
	2. <i>Categoriile sensibilității</i> – Spațialitatea – Temporalitatea – Spațio-temporalitatea
<i>Categoriile intelectului</i> <i>După cantitate</i> – Unitate (măsura) – Multiplicitate (mărimea) – Totalitate (întregul) <i>După calitate</i> – Realitate – Negație – Limitație <i>După relație</i> – Substanță – Cauzalitate – Comunitate <i>După modalitate</i> – Posibilitate – Existență – Necesitate	<i>Categoriile intelectului</i> <i>Cantitate</i> – Unitate – Multiplicitate – Totalitate <i>Calitate</i> – Afirmatie – Negație – Limitație <i>Relație</i> – Substanță – Cauzalitate – Comunitate <i>Modalitate</i> – Posibilitate – Existență – Necesitate

Dacă prin introducerea în tabel a categoriilor de *spațiu* și *timp*, Bărnuțiu urmează sugestiile criticii neokantiene (îndeosebi Cohen și Natorp), prin rangul prim acordat categoriei *realității*, el se detașează atât de litera, cât și de spiritul kantian. Totuși, este cazul să atragem atenția asupra tendinței de generalizare pripită care s-a manifestat în literatura autohtonă de specialitate în ce privește originalitatea tabelului categoriilor elaborată de gânditorul român. Este vorba de afirmația conform căreia el s-ar fi detașat atât de tabela kantiană, cât și de aceea krugiană, ceea ce, însă, nu rezistă pe de-a-ntregul la proba confruntării cu textele originale. Deși Bărnuțiu părăsește – meritoriu – limitele tabelului kantian, el rămâne pe deplin fidel celei krugiene, așadar nu întocmai în sensul că:

[...] realitatea este la Bărnuțiu, *care își depășește în această privință modelul său (Krug)* [ceea ce este o exagerare – subl. n., I. I.], categoria primă atât a metafizicii, cât și a obiectelor cunoștințelor omenești. Dar demnă de relevat este aici ideea lui Bărnuțiu – exprimată atât în primul său curs de filosofie de la Blaj, cât și în cel ulterior de la Iași – că însăși cunoștința numai într-atât poate avea realitate, încât au realitate obiectele însele ale cunoștinței.²⁹

Nu vom pierde din vedere nici faptul că aceste excese ale exegezei de acum câteva decenii se datorau nu numai lipsei confruntării atente a detaliilor manuscrisului bărnuțian cu cele din textul original al lui Krug, ci și contextului ideologic dominat de marxism-leninism. S-a merg până acolo încât s-a spus că gânditorului român i s-ar fi făcut o „nedreptate” prin atribuirea unei concepții epistemologice și metafizice de sorginte kantiană – cu toate că, în același context, se recunoștea următorul aspect: „determinările principale ale kantianismului se vor regăsi în cursurile lui S. Bărnuțiu”, punându-se însă accentul pe latura *materialistă* a acestora, însoțind-o cu citate din Lenin ș. a. Din acest mixaj de aprecieri distincte, uneori superflue, nu au de câștigat nici Bărnuțiu și nici cititorii săi.

Pe planul metafizicii rațiunii practice, problema naturii sufletului după moarte devine o pseudo-problemă. Bărnuțiu inventariază succint o întreagă tipologie a superstițiilor în istoria popoarelor Antichității și Evului Mediu european, respectiv felul cum au fost ele preluate și prelucrate de către diverși filosofi și teologi, accentuând consecințele lor nefaste din punct de vedere individual și social:

Așa unii frământându-și capul cu trebile și referințele suflărilor și-au pierdut mintea, alții cu adevărat nu și-au pierdut mintea chiar de tot dar și-au pierdut timpul care-l putea întrebuința spre lucruri folositoare omeniei. [...] Unii se laudă cum că prin nește descântări pot *scoate afară* suflările și le pot soroci nu numai să se arate oamenilor, dar să le și vorbească, să le aducă bani și averi, să ducă pe om dintr-un loc într-altul. Însă nu numai că nu le-au adus bani și alte averi, dar și-au pierdut și câți au avut, împreună cu sănătatea și viața (f. 99).³⁰

Antidotul acestor preocupări aberante îl reprezintă activitatea logic-rațională de a judeca lucrurile „după legile cunoașterii, moralității și ale anumirii omenești”. Prudența și măsura sunt aliate prețioase ale omului rațional și realist, îndemnându-l la eforturi pentru cunoașterea adecvată a lumii prezente, nicidecum la speculații riscante despre entități ficționale, cu rol nociv asupra bunei întrebuințări a intelectului. Cu subtilă ironie, Bărnuțiu avertizează în particular asupra riscurilor foarte „lumești” pe care și le asumă cei dornici de nemurire cu orice preț (de ex. prin faima numelui propriu), întru-

cât aceasta poate fi nu numai una a faptelor nobile, ci și una a celor reprobabile, pe care, de obicei, nu o invidiază și nu o dorește nimeni.

Fapt pentru care eminentul dascăl ardelean nu ezită să opereze – inclusiv pe plan terminologic – un exercițiu de veritabilă „demolare” rațională a esenței credințelor populare despre duhuri, strigoi, fantome etc. Dacă, în mod logic, explicația unui lucru sau a unui fenomen nu-și găsește cauza în natură, atunci omul ar trebui să o caute în *supra-natură*, adică la divinitate, nicidecum la ființele fantasmatică pe care, de fapt, doar el le-a plăsmuit. Încercarea de a *gândi rațional* aceste situații duce la perpetue contradicții și absurdități; diavolul nu stă în afara omului, ci mai degrabă în interiorul lui (prin dorința de a conduce, aroganță, setea de bogății, imoralitatea ș.a.).

Acceptând credința religioasă ca un „atribut natural” al omului sau ca o chestiune de conștiință privată a acestuia, Bănuțiu critică unele aspecte ale activității instituțiilor religioase și ale statului, interferente cu credința individuală, pe care o alterează uneori. În venerabila tradiție kantiană, el se erijează în apărător și propovăduitor al „religiei în limitele rațiunii”, contra exceselor superstițioase nocive, prin urmare indezirabile.

Efortul teoretico-metodologic al lui Bănuțiu, atât în detaliu, cât și în ansamblul său, este unul enorm, cu impact considerabil asupra începuturilor filosofiei românești. Pe lângă asimilarea și transpunerea în limba română a coordonatelor ideatice aparținând unor întregi sisteme de gândire, teorii, doctrine, el a reușit o asimilare a terminologiei filosofice moderne, prezentând-o în forme cât mai complete, care deși astăzi par pe alocuri naive, devin meritorii prin aprecierea lor din perspectiva contextului istoric al vremii. Incursiunile de mai sus au făcut referiri la fragmente din mulțimea manuscriselor filosofice bănuțiene, cu ale lor concentrări de idei, inspiratoare și astăzi pentru truda cercetării de profil. Ele concentrează un nucleu problematic filosofic și istorico-cultural peren, care îndeamnă la revenirea periodică asupra textelor definitorii ale profesorului transilvănean.

ANEXĂ

GLOSAR DE TERMENI UTILIZAȚI DE SIMION BĂRNUȚIU

(după Eugen S. Cucerzan, „Glosar”, în S. Bănuțiu, *Metafizica*, pp. 164–169)

A

acurat – curat, exact

adieptive – epitete

adoperat – străduț

adoperă – nevoiește

ațin – înrudit

(linie) ageră – (linie) clară, distinctă

altmintrea – altfel

ambitul – sfera

(putere) altrice – (putere) nutritivă

apropriatiunea – apropiere

ambit – sfera

apțicozitate – apținut

apțiune – acțiune

apțivitate – activitate

apțozitate – actualitate (ca fapt de a fi în act)

apțuos – activ, eficace

aseminațiunea – asimilație

asumpțiuni – ipoteze

asupra sensibil – suprasensibil – supranatural
– Dumnezeu

a tot realele – a tot realul, a tot ce există

(fantazie) audacioasă – fantezie îndrăzneță

autentiată – autenticată

avut – figură

C

capace – capabil(ă)
cap – capital
caretate – calitate
cașiunat – cauzat
casu – întâmplare
(a) colega – (a) uni
concept de margine – concept exterior
casualminte – întâmplător
celeritate – iuteală, viteză
certor – unor
comerciu – legătură
(să) compețiască – (să) corespundă
compețiește – se cuvine
comples – cuprins
(rațiunea) complexă – (rațiunea)
 cuprinzătoare
complinire – efectuare
comuneminte – comun
conscii – conștienți
conjecture – conjecturi
contingere – atingere
conseptariu – consecința
consună – concordă
consunanția – consonanță
convipțiune – convingere
cotiente – factor (număr)
cunoscătoriul – subiectul cunoașterii
cunoscutul – obiectul cunoașterii
cunoștinție – cunoștință
curate – pure
(se) cuvin – corespund, se potrivesc

D

de – trebuie
dea – trebuie (*deut* – trebuit)
dedupciune – deducție
(se) dijudecă – (se) examinează
(se) desamină – (se) desemnează
deșierte – goale (*vacua*)
deșiert – vid (*vacuum*)
destrupțiune – distrugere
(al) duor – a doi (factori)

E

ecaremente – egal
eduptele – cauzele
egare – egale
ente – lucru
eroneă – eronată

F

fântâni – izvoare (sens livresc)
(se) fatigă – (se) ostenește

fatu – ursită
fatu orbu – fatalitate
fericitate – fericire
figmente – năluciri, ficțiuni
ființă – lucru, obiect
fire – fel de a fi, natură
fipse – fixe
fipțiuni – ficțiuni
fortuna – ursită

G

gea – deja
genitrice – generatoare

I

idealele – idealul
îndoința – îndoială
(h)ilologie – știința despre natură (*hyle* – materie)
inde – prin urmare
influs – influență
înțelesul – intelectul
(tempul) intremediar – (timpul) intermediar
intre valu – interval (*intervalum*)
internaminte – interior
(a) intuita – (a) întui
intuitabil – intuitiv
intususceptiunea – asimilarea
involtat – implicat, sădit în

Î

împrumutată – reciprocă („aptivitate” și „pasivitate”)

J

judecie – judecată

L

(conesiune) legală – (conexiune) logică
localmente – local

M

ma – dar, însă
mărginit – limitat
motul – mișcarea (*motus*)
multul – mulțimea
mutabil – schimbător
mulțumim – satisfacem

N

naturalități – regnul animal, vegetal, mineral
necesități – nevoiți
necondițiunatura – necondiționalitatea, faptul
 de a fi necondiționat
necesitat – nevoit
nesul – legătura
nisus – putere

O

(*corpuri*) *organate* – corpuri organizate
 (*facultate*) *originară* – (facultate) internă
 (*facultate*) *originirimente* – (facultate)
 originară

P

parsimonie – cruțare
perceptiver – perceput
percipientele – cel ce percepe
perdurabil – durabil, permanent
perdurante – stătător, statornic
petițiunea de principia – eroare logică (*petitio principii*)
(mundul) plantar – (lumea) vegetală
(potere) plastică – (putere) formativă
(se) poatepare – poate să apară, ceva ce poate să fie
pneumatologia – știința despre suflet
positivamente – pozitiv
prepotență – putere
pretatu indenea – pretutindeni
primitiv (materie primitivă) – originar (materie originară)
(idee) primitivă – idee originară
potere atraptivă – putere atractivă (de atracție)
procede – procedeează
(putere) propagatrice – (putere) care se propagă
proposeciune – propoziție
punere – afirmare
puntu – moment (sens din context)
puseciune – poziție

R

rațiune – explicație rațională
realele – realul
reapțiune – reacțiune
(întrucât o) receiptă – (întrucât o) leapădă
(se) referește – (se) referă
remn – regn

repumnanția – respingerea, lupta
respept (în...) – privința
respund – corespund
rezistență – antagonism
(materia cea) reală – (materia cea) „crudă”, originară

S

salturi în concludere – raționamente cu premise false ori îndoielnice, care conduc la o concluzie asemănătoare
scaturinginea – principiul intern, sursa
scema – schema
scesuri – sexe
secabilitate – diviziune
sede – sediul
semplu – exemplu
sens – sensibilitate, simț
seu – sau
se sentia – se simte
singur – unic
sortită – soartă
stat – stare
statutaria (teologie) – teologie care își extrage cunoștințele despre Dumnezeu din statutul divinității (revelația)
statul – statutul
(a) străpune – (a) situa
studiosul (naturei) – cercetătorul (naturii)
subiepte cunoștință – subiect cognitiv
substanțialele – substanțialul
scăderea – neajunsul
șanează – însănătoșește, vindecă

T

termin – scop
tieramotul – cutremurul (mișcarea pământului)
totul – întregul

U

Universitate – întreg, totalitate
Usul – întrebuintarea

NOTE

¹ Studiul de față reprezintă varianta revizuită a postfeței „O fereastră deschisă spre universul manuscriselor filosofice ale lui Simion Bărnuțiu”, la volumul S. Bărnuțiu, *Metafizica*, ed. îngrijită și ed. critică de Eugen S. Cucerzan și Ionuț C. Isac după un manuscris inedit, Cluj-Napoca, Editura „Casa Cărții de Știință”, 2014, pp. 137–164, care reunește sintetic idei din lucrări publicate anterior de către subsemnatul. Vezi, de exemplu, I. Isac, „Simion Bărnuțiu și atracția clasicismului antic” (postfață), în Simion Bărnuțiu, *Istoria filosofiei*, vol. II, ed. princeps după manuscris, realizată de Ioan Chindriș (coord.), Ionuț Isac și Mihai Teodor

Racovișan, București, Editura România Press, 2002, pp. 209–220; *Idem*, „Studiu introductiv”, în Simion Bărnuțiu, *Filosofia după W. T. Krug*, ed. princeps, după manuscris inedit, text îngrijit, cronologie și notă asupra ediției de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2004, pp. 5–28; *Idem*, „Teoria cunoașterii în manuscrisele filosofice inedite ale lui Simion Bărnuțiu”, în *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane*, vol. 12, Cluj-Napoca, Editura „Argonaut”, 2004, pp. 286–292; *Idem*, „Realitate și idealitate în teoria cunoașterii. Un manuscris filosofic al lui Simion Bărnuțiu”, în *Târnava*, anul XIII, nr. 78–81 (1–4/2004), pp. 63–71; *Idem*, „Profesorul George Em. Marica despre activitatea publicistică a lui Simion Bărnuțiu”, *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, Sociologia, 1, 2005, pp. 25–29; *Idem*, „Istorie, filosofie și cultură în manuscrisele filosofice ale lui Simion Bărnuțiu”, în Susana Andea, Ioan Aurel-Pop (coord.), *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2009, pp. 449–465; *Idem*, „Despre logică și teoria categoriilor în opera lui Simion Bărnuțiu”, *Symposion* (Iași), tom VII, 1 (13), 2009, pp. 42–63; *Idem*, „Simion Bărnuțiu și filosofia (I)”, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, Series Humanistica, tom VII, 2009, pp. 223–232; *Idem*, „Relația dintre științele juridice și filosofie în concepția lui Simion Bărnuțiu – profesor la Iași”, *Symposion*, tom VIII, nr. 2 (16), 2010, pp. 476–487; *Idem*, „Simion Bărnuțiu și filosofia (II)”, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, tom X, Series Humanistica, 2012, pp. 147–159.

² G. Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenne din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 137.

³ Manuscrisul a fost publicat în ediție princeps, sub același titlu, în două volume (anii 2000 și 2002), la editura România Press din București. Echipa editorială a fost alcătuită din I. Chindriș (coordonator), I. Isac, G. Matei și M.-T. Racovișan.

⁴ M.-T. Racovișan, *Cuvânt înainte* la S. Bărnuțiu, *Istoria filosofiei*, vol. I, 2000, p. 9.

⁵ G. Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenne ...*, p. 122–123.

⁶ S. Bărnuțiu, *Istoria filosofiei*, vol. I, p. 22.

⁷ *Ibidem*, p. 25.

⁸ Vezi Radu Pantazi, „Simion Bărnuțiu”, în Nicolae Gogoneață et al., *Istoria filosofiei românești*, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, pp. 238–240, 243.

⁹ Este vorba despre mss. rom. 38 și 40.

¹⁰ Cf. A. Andea, „Precizări noi despre activitatea profesorală a lui Simeon Bărnuțiu la Blaj”, *Ziridava*, nr. 11, 1979, p. 942.

¹¹ P. Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, cap. „Noi precizări în legătură cu izvoarele lucrărilor bărnuteene”, p. 101.

¹² *Ibidem*. Vezi, în acest sens, S. Bărnuțiu, *Știința dreptului*, ed. îngrijită și ed. critică după manuscris inedit de Ionuț C. Isac, Florica-Elisabeta Nuțiu și Attila Varga, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2010.

¹³ Vezi P. Teodor, *Interferențe iluministe europene*, p. 102.

¹⁴ Vezi G. Em. Marica et al., *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, Editura Politică, 1968, p. 70.

¹⁵ În pofida acestor considerente, care se impun acum cu forța evidenței cercetătorului atent și motivat, convingerea noastră este aceea că, din păcate, și manuscrisele lui Bărnuțiu – asemenea celor elaborate de colegii săi de generație (Cipariu, mai ales) – au suferit multă vreme de neglijare din partea cercetătorilor, din câteva motive importante: „1) deprecierea lui Krug, socotit, de regulă, un simplu epigon mediocru, superficial etc; 2) deprecierea muncii de traducere [...] (în general: a tălmăcirii unor opere scrise în alte limbi); 3) marile dificultăți ale citirii textului românesc [comune lui Bărnuțiu și Cipariu – n. n., I. I.], încărcat cu un lexic neobișnuit astăzi (neologisme dispărute, circumscrieri neîncetățenite ș.a.m.d.) și, ceea ce-i deosebit de obositor, încorsetat într-o ortografie etimologistă ce pune la grea încercare chiar și pe cei cu preocupări etimologice” (vezi J. Hajós, „Timotei Cipariu și filosofia”, în *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, pp. 17–18).

¹⁶ K. Hitchens, „Intellectualii români în Transilvania: conștiința națională și cea apuseană, 1830–1848”, în *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700–1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, pp. 89, 92. Vezi și J. Hajós, „Timotei Cipariu și filosofia”, p. 79: „Acest Krug era un gânditor liberal care concepea depășirea totală a feudalismului nu sub semnul vreunui îngust naționalism, ci în conexiune cu fraternizarea națiunilor”. Pentru evidențierea meritelor cultural-pedagogice, de vulgarizator, ale lui Krug,

vezi mai departe *ibidem*, p. 98: „Putem spune că și autorii de genul lui Krug sunt oarecum traducători: ei transpun într-o formă mai accesibilă cuceriri de prim rang, a căror circulație în forma lor inițială întâmpină, și din cauza stilului greoi, mari greutăți. Cărturari de felul lui Krug sunt necesari și într-o cultură care i-a dat pe Kant și Fichte. Dar într-o țară care nu are încă nici măcar un Krug în filosofie este firesc să se înceapă încetățenirea gândirii mai filosofice cu tălmăcirea unor texte de tipul celor krugiene. [...] În Transilvania însă, ca să ne referim acum doar la ea, nu au existat filosofi de talia lui Leibniz, Schelling sau Hegel, ba nici măcar de mărimea lui Christian Wolff ori Herbart”.

¹⁷ *Ibidem*, p. 95.

¹⁸ Vezi S. Bărnăuțiu, *Filosofia după W. T. Krug*, p. 163.

¹⁹ *Ibidem*, p. 172.

²⁰ *Ibidem*, p. 254.

²¹ Aducem aici mulțumirile noastre d-lui prof. Virgil Drăghici, logician, pentru sprijinul acordat în discuții de clarificare pe textele de logică ale lui S. Bărnăuțiu.

²² *Ibidem*, p. 272.

²³ *Ibidem*, p. 273.

²⁴ *Ibidem*, p. 280.

²⁵ Vezi Radu Pantazi, „Simion Bărnăuțiu”, în N. Gogoneață et al., *Istoria filosofiei românești*, vol. I, p. 227.

²⁶ Vezi S. Bărnăuțiu, *Filosofia după W. T. Krug*, p. 307.

²⁷ *Ibidem*, p. 308.

²⁸ *Ibidem*, pp. 326–327.

²⁹ Vezi R. Pantazi, „Simion Bărnăuțiu”, în N. Gogoneață et al., *Istoria filosofiei românești*, vol. I, p. 228.

³⁰ *Ibidem*, p. 394.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Andea, Avram, „Precizări noi despre activitatea profesorală a lui Simeon Bărnăuțiu la Blaj”, *Ziridava*, nr. 11, 1979, pp. 939–948.
- Hitchins, Keith, „Intelctuali români în Transilvania: conștiința națională și cea apuseană, 1830–1848”, în *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700–1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.
- Bărnăuțiu, Simion, *Istoria Filosofiei*, vol. I, ed. princeps după manuscris, realizată de Ioan Chindriș (coord.), Mihai-Teodor Racovițan, Gavril Matei, București, România Press, 2000; vol II, ed. princeps după manuscris, realizată de Ioan Chindriș (coord.), Ionuț Isac și Mihai-Teodor Racovițan, București, România Press, 2002.
- Bărnăuțiu, Simion, *Filosofia după W. T. Krug*, ed. princeps, după manuscris inedit, text îngrijit, cronologie și notă asupra ediției de Ioan Chindriș, Studiu introductiv de Ionuț Isac, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2004.
- Bărnăuțiu, Simion, *Știința dreptului*, ed. îngrijită și ed. critică după manuscris inedit de Ionuț C. Isac, Florica-Elisabeta Nuțiu și Attila Varga, Târgu-Mureș, Editura „Ardealul”, 2010.
- Bărnăuțiu, Simion, *Metafizica*, ed. îngrijită și ed. critică de Eugen S. Cucerzan și Ionuț C. Isac după un manuscris inedit, Cluj-Napoca, Editura „Casa Cărții de Știință”, 2014.
- Gogoneață, Nicolae et al., *Istoria filosofiei românești*, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1972.
- Marica George Em.; Iosif Hajós; Călina Mare; Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, Editura Politică, 1968.
- Marica, George Em., *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
- Teodor, Pompiliu, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.